

O PORTALU VIPAVSKE STARE ŠOLE, NAPISU NA NJEM IN ŠE ČEM

K pisanju tega prispevka me je – ker mi ni vseeno, kaj se dogaja z našo imenitno dediščino – pripravilo dejstvo, da je bila pred nedavnim po naročilu Krajevne skupnosti Vipava nameščena na portal vipavske stare šole steklena plošča z vsebinsko in oblikovno

Portal vipavske stare šole (foto V. Anžel, 2003)

neustreznim napisom: *V VERI IN OMIKI*, ki naj bi nadomestila prvotni napis, odklesan v času italijanske zasedbe po prvi svetovni vojni. Kmalu zatem je bila – spričo kritičnih pripomb starejših Vipavcev, ki še dobro pomnijo, kako se je gasil prvotni napis, vklesan na napisnem polju nad preklado portala –, odvečna črka oziroma besedica »V« na začetku napisa odstranjena, namesto nje pa sta bila dodana vipavski grb in letnica 1861 pod njim.

Verjamem, da je Krajevna skupnost Vipava, ki je naročila namestitve te napisne plošče, to storila z dobrim namenom in v dobri veri, žal pa je bila pri tem storjena vrsta napak. Čutim se dolžnega opozoriti nanje, da bi se v prihodnosti izognili podobnim

nepremišljenim posegom na kamniti dediščini in morda popravili, kar se popraviti dá. Obenem bi opozoril še na nekatere druge neustrezne posege v neposredni bližini, ki kazijo tudi videz šolskega portala.

Najprej pa naj opišem portal in povzamem zgodovino in usodo nekdanjega napisa na njem. O njem sem že pisal v Vipavskem glasu v daljšem članku o vipavskih portalih leta 1996 in tudi objavil njegovo fotografijo v poglavju o portalih z ravno preklado iz 19. stoletja¹, zato bom njegov opis – nekoliko prirejen – kar ponovil za zdajšnji namen.

Veliki, reprezentativni, privzdignjeni portal nekdanje vipavske šole na Trgu Pavla Rušta je

nekaj posebnega in novega med vipavskimi portali 19. stoletja. Na njem ni letnice, sodi pa v leto 1861, ko je bila sezidana in blagoslovljena šola pod vodstvom takratnega vipavskega dekana Jurija Grabrijana.

K portalu vodi dvoje stopnic in pravokoten podest. Vsi njegovi sestavni deli so izklesani iz masivnega sivega školjčnega apnenca in oblikovani so zelo plastično. Na profiliranem pragu stojita po širini podvojeni in po globini stopnjevani bazi, okrašeni s po dvema romboma, z njiju pa raseta kvišku prav tako stopnjevana in profilirana pokončnika, ki ju zgoraj sklene profilirana preklada. Napisno preklado nad njo uokvirjata na krajih volutasti konzolici, ki podpirata profiliran napušč. Mere

portala so res veličastne: njegova svetla višina znaša 318 cm, svetla širina pa 157 cm. Preklada in napisna preklada, ki sta iz enega kosa, sta visoki 85 cm in široki 248 cm. Celotna višina portala s pragom in napuščem vred je približno štiri metre in pol.

Prvotno ga je krasil in oznanjal poslanstvo šole velik napis: VERI in OMIKI, vklesan na napisni prekladi in zlato pobarvan.

V zvezi s tem napisom naj pristavim, da je bilo na takratnem avstrijskem Notranjem Kranjskem ali Notranjskem še nekaj takih napisov na šolskih portalih, očitno po ustaljenem obrazcu², in nekateri so se k sreči ohranili. Kmalu za vipavsko šolo je bila leta 1866 sezidana nova šola v Trnovem, danes sestavnem delu Ilirske Bistrice. Nad vrati je imela napis Veri in omiki³, pod fašizmom pa so ga menda Italijani razbili s krampom. Precej kasneje je bil postavljen portal stavbe v Podstenjah v trnovski župniji, v kateri sta bila župnišče in šola, s podobnim napisom: 19 VERI in OMIKI. 04. Ta portal še stoji, vendar ne več na prvotnem mestu, temveč krasi vhod obnovljenega župnišča v Trnovem. V Zagorju na Pivki pa se je na fasadi stare opuščene šole ohranila vzdana plošča z napisom: VERI OMIKI. / 1840 - 1896. Izročilo o njej pravi, da so jo Italijani hoteli odstraniti, a zviti domačini so jih menda prepričali, da je na njej italijanski napis "veri amici" (= pravi prijatelji), ki pa ga je nevešč kamnosek slabo sklesal, in zato so jo pustili nedotaknjeno. Na Vipavskem je bil napis VERI IN OMIKI še na portalu šole na Lozicah, a so ga dali fašisti odklesati. Podobno se je kmalu po italijanski zasedbi zgodilo z napisom na portalu šole v Vipavi. Napis je bil odklesan in celo napisno polje je bilo enakomerno preklešano s špico, tako da sta na napisni prekladi ostala vidna samo gornji in spodnji zglajeni trak njegovega okvirja.

Naročnik, ki je hotel z namestitvijo steklene napisne plošče na portal nekako popraviti to, kar je zagrešila italijanska raznarodovalna politika na Primorskem po prvi svetovni vojni, pri tem, žal, ni ravnal dovolj preudarno.

Prva napaka, ki je bila storjena in potem odpravljena, zadeva vsebino prvotnega v kamen vklesanega napisa. Glasil se je: VERI

in OMIKI, in ne: V VERI IN OMIKI. Poleg tega da je prvotni napis dokaj znan med starejšimi Vipavci, je bil že nekajkrat objavljen v Vipavskem glasu in tudi drugod. O njem sem pisal v že omenjenem članku o vipavskih portalih leta 1996, pri čemer sem navedel besedilo »V e r i i n o m i k i«, kakor je bilo objavljeno v Bleiweisovih novicah leta 1861 v prispevku⁴, ki je poročal o blagoslovljenju novega šolskega poslopja v Vipavi. Ta prispevek je bil tudi v celoti objavljen v seriji ponatisov z naslovom *Vipava in Vipavci v ogledalu Bleiweisovih novic* v Vipavskem glasu leta 1997⁵. Nazadnje, pred dvema letoma, je v Vipavskem glasu omenil staro šolsko poslopje z zlatim napisom VERI IN OMIKI Vinko Premrl, ko je pisal o vipavskem starem *placu*.⁶ Možnosti za ugotovitev pravilne vsebine napisa je bilo torej več kot dovolj.

Drug očitek leti na obliko in videz nadomestnega napisa na stekleni plošči. Ta napis je v celoti oblikovan iz velikih črk rumene barve s temnim levim obrisom in vse začetnice besed v njem so povečane. Res je, da napis v dosedanjih objavah še ni bil objavljen zvesto po prvotni obliki in najbrž jo malokdo pozna. Meni je znana, ker mi je srečno naključje pred leti ob primerni stranski osvetlitvi omogočilo rekonstruirati njegovo prvotno podobo in velikost. Nekega februarskega večera oz. noči leta 2000, ko sem slučajno šel mimo stare šole, so se v luči konzolne ulične svetilke, pritrjene na šolski fasadi na levi strani portala v višini njegove preklade, pokazale sledi senc črk nekdanjega napisa: črke so bile namreč odklesane nekoliko globlje kakor ostala površina napisnega polja. Prav vseh črk napisa sicer ni bilo mogoče zanesljivo razbrati: nejasni sta bili predvsem prvi dve, se pravi VE, druge pa je bilo moč razmeroma dobro prepoznati. Prva in zadnja beseda sta bili vklesani z (enako) velikimi debelimi in visokimi črkami, ki so segale od spodnjega do gornjega roba napisnega polja, le vmesna besedica »in« je bila vklesana z malimi črkami. Napis je segal od začetka do konca napisnega polja. Žal takrat nisem mogel tudi zmeriti velikosti napisa in črk v njem, zanesljivo pa je pravilna oblika črk napisa: VERI in OMIKI, kakor sem jo zapisal že uvodoma (tako kakor pri napisu iz Podstenj).

Vklesane črke so bile, kot rečeno, pozlačene in razume se, da brez naslikanih temnih obrisov, kakor jih imajo zdaj.

Tretji pomislek se nanaša na stekleno ploščo z nadomestnim napisom sámo in na njeno namestitvev na napisno preklado portala. Steklen dodatek na starem kamnitem portalu je sporen že zato, ker pomeni dodajanje nove, drugačne snovi, neprimeren pa je tudi z estetskega vidika. Čeprav je steklo zaradi prozornosti razmeroma neopazno, pa ima to slabost, da se na njem vidijo odsevi okolice in tako dodatno spreminjajo celostno podobo portala, hkrati pa zamegljujejo novi napis, ki je bil tja nameščen, da bi ga videli in brali.

Še bolj problematična od tega pa je bila sama namestitvev oz. pritrditvev steklene napisne plošče na portal, ker je bila z njo prizadeta njegova izvirna snov in podoba, kakršni sta se ohranili skozi zgodovino, pa čeprav načeti od zoba časa in fašističnega vandalizma. Steklena napisna plošča, ki je približno centimeter debela in odmaknjena od kamnite podlage približno tri centimetre, je bila pritrjena na napisno preklado s tremi pari medeninastih vijakov. Zanje je bilo treba zvrtni v kamen šest lukenj, kar pomeni dodatnih šest poškodb portala. S tal nisem mogel dobro videti, zdi pa se, da je pod njo še ena podobna plošča pritrjena neposredno na kamnito ploskev. Poleg tega je s tal videti, kakor da je bila kamnita napisna ploskev zbrušena in pokitana ter da so se na njej ohranili samo redki, najgloblji sledovi odklesavanja napisa s špico. Če je tako, je bila s tem uničena še zadnja sled prvotnega napisa, ki je ostala pod fašizmom, sled, ki je pomenila svojevrsten zgodovinski dokument o usodi portala in slovenstva na Primorskem, hkrati pa je še omogočala tudi dokaz zvesto reprodukcijo prvotnega napisa. Po teh kritičnih pripombah o opravljenih posegih in obstoječem stanju se, seveda, zastavlja vprašanje, kakšna bi bila primernejša rešitev v tem primeru in kaj je mogoče storiti zdaj.

Najprej je treba reči, kar bi moral omeniti že uvodoma, da stara vipavska šola s portalom vred spada v spomeniško zaščiteno trško jedro Vipave in da se je treba glede vseh posegov v njem posvetovati s strokovnjakom konservatorjem na območni enoti Zavoda za

varstvo kulturne dediščine Slovenije v Novi Gorici, ravnati po njegovih navodilih in z njegovim soglasjem.

Če lahko v tej zadevi izrazim še svoje osebno mnenje, bi na podlagi poznavanja te vrste dediščine rekel na kratko tole. Portal stare vipavske šole je eden izmed najbolj reprezentativnih in kvalitetnih primerkov kamnite dediščine v sklopu spomeniško zaščitene trškega jedra Vipave. Poleg estetskih kvalitet ima pomembno zgodovinsko pričevalno vrednost ne le zaradi napisa, kakršen je prvotno bil, ampak tudi zaradi dejstva, da je bil pod italijansko zasedbo odklesan kot dejanje raznarodovalne politike italijanske države in fašizma na Primorskem. Sledovi odklesanih črk napisa kot nemo, a značilno pričevanje dogajanj tistega časa so le še obogatili zgodovinsko sporočilo in zgodovinski pomen tega portala.

Zaradi tega menim, da bi bilo treba varovati in ohranjati ta portal v podobi, kakor jo je sooblikovala zgodovina, in da mu ne bi smeli ničesar dodajati ali odzemanj. Prav tako ne bi bilo prav, če bi hoteli napis VERI in OMIKI v isti velikosti in obliki ponovno vklesati v isto napisno ploskev, saj bi bilo treba že tako odklesano ploskev zaradi tega še dodatno poglobiti, to pa bi ponovno spreminjalo podobo portala. Podobno bi bilo, če bi hoteli na istem mestu vdlati novo napisno ploščo z nanovo vklesanim napisom. Poleg tega še tako zvesto klesana kopija prvotnih črk napisa ne bi bila nikdar enaka izvirniku in nepoučeni obiskovalci oz. gledalci bi bili zavedeni, ker ne bi vedeli, da gre za kasnejši »popravek«.

Vsekakor pa bi bilo prav, da bi na primeren način in na primerem mestu v bližini opozorili na prvotno podobo portala, na nekdanji napis na njem in na njegovo zgodovinsko usodo. Pri tem vidim kot eno izmed možnosti postavitev table s čimbolj zvesto reprodukcijo prvotnega napisa in s kratko informacijo o njegovi usodi. Odločitev o tem in izvedba pa sta, seveda, stvar pristojne službe za varstvo kulturne dediščine in oblikovalca ali arhitekta s čutom za zgodovinski ambient.

Na koncu naj še pripomnim, da je bil v zadnjih letih deležen nemile usode ne le kamniti portal, temveč tudi njegova vratna krila in

neposredna okolica. Pred leti so čistili in hudo poškodovali lepa izrezbarjena vratna krila s peskanjem, ki ga še za čiščenja kamna povečini odsvetujejo, ker preveč rani njegovo površino. Potem so z zobatim kladivom brez občutka grobo preklesali stopnice in podest iz domačega kraškega temno sivega školjčnega apnenca; pri tem so nemarno obtolkli še dele

profilov, ki so praviloma zmerom zglajeni, in ne tolčeni. Do kraja pa so opustošili njihovo podobo, ko so jih pri urejanju trga vklenili v temen progast tlak iz dveh vrst granita, ki sta nedopusten tujek zraven domačega kamna, poleg tega pa se barvno ne skladata niti med sabo.

Božidar Premrl

Viri:

¹ Božidar Premrl, *Vipavski portali, Četrto nadaljevanje, Vipavski glas št. 37, junij 1996, stran 17.*

² Janez Zabukovec, *na primer, ima v svoji knjigi Slavina, Ljubljana 1910, poglavje z naslovom Vera in omika v župniji.*

³ *Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini 1889, stran 69.*

⁴ *R. K. Iz Ipavskiga terga 3. grudna. Novice gospodarske, obertniške in narodne. V Ljubljani, v sredo 18. decembra 1861, list 51, stran 419.*

⁵ Božidar Premrl, *Vipava in Vipavci v ogledalu Bleiweisovih novic, Tretje nadaljevanje, Vipavski glas št. 41, julij 1997, strani 8-10.*

⁶ Vinko Premrl, *Naš plac pod Italijo, Vipavski glas 56, april 2001, stran 11.*